

مدد حقوق

شماره چاپی: ۱۸۴۱-۲۷۸۳
شماره الکترونیکی: ۱۹۳۲-۲۷۸۳

دوره ۸ - شماره ۲۵ - پاییز ۱۴۰۴

- امکان‌سنجی تحقق جنایت علیه بشریت از رهگذر تحریم‌های اقتصادی یکجانبه آمریکا علیه ایران
همایون مافی، مرتضی پورعزیز
بررسی قراردادهای هوشمند مبتنی بر بلاکچین از منظر کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا
آریا ابراهیمی، سبحان طیبی
هوش مصنوعی و نظام حقوق کیفری: تحلیل مسئولیت‌ها و پیامدها
هادی جمشیدی فر، مهدی جعفریان، رقیه جعفریان
تحول دادرسی کیفری در پرتو عدالت دیجیتال: کارکرد هم‌افزایانه فناوری‌های نو ظهور
سیدعلیرضا میرکمالی، سیدمصطفی حسینی دستجردی
وضعیت حقوقی اختراع مشترک و میزان مالکیت و نحوه تصرف مخترعین در آن
سعید مولوی، نرجس دریانی چلچله
تعهدات قراردادی در تجارت الکترونیک فرامرزی و چالش‌های اجرای آن در داوری بین‌المللی با تأکید بر معاهدات بین‌المللی
احسانه وثوقی منفرد، محمدعلی کفایی فر
تحلیلی بر دخالت نظریه‌های اخلاقی در حقوق کیفری
ایرج مروتنی، سعید احمدی، نگین بهادری جهرمی
لژوم جرم انگاری نگهداری ماینر در ایران (مطالعه تطبیقی)
مهدی رجائیان، شادی چگینی
ارتباط کرامت انسانی و اهداف مجازات‌ها در حقوق کیفری
امیرحسین ابوالحسنی، ستار فخرایی، زینب قادری
واکاوی مفهوم «احق بالولد» در روایات امامیه: نقدی بر انگاره «حضانت» در فقه و حقوق خانواده
حجت اله دهقانی
سامانه جامع حقوقی شرکت ملی نفت ایران «سحن»: تحولی راهبردی در حکمرانی حقوقی هوشمند صنعت نفت ایران
سیدحجت الله علم الهدی، محمد مهدی اسدی
اصول اساسی بیمه و نتایج آن بر قصد اضرار
محمد کمالی، محمدعلی جهانی، حمیدرضا سلیمی
واکاوی علل بزهکاری اطفال و نوجوانان در حقوق کیفری ایران
سیداحمد پیروندیزی، امیررضا محمودی
بررسی اعتبار و قابلیت استناد ابزارهای ارتباطی نوین در فرایند اثبات جرم در نظام حقوقی ایران
علیرضا باقری حسن آبادی
مسئولیت کیفری سردفتران اسناد رسمی: تحلیل چالش‌های قانونی و راهکارهای پیشگیرانه در نظام ثبتی ایران
ایوب رحیمی
مفهوم منفعت عمومی در پرتو فایده‌گرایی جان استوارت میل و مقایسه آن با اندیشه جرمی بنتام
احمدرضا سلطانیان
مسئولیت مدنی در قبال ربات‌ها و هوش مصنوعی: چالش‌ها و راهکارهای حقوقی در عصر فناوری‌های نوین
چیران ابراهیمی
سیاست‌گذاری حمایت مدار در قبال بزه دیدگی زنان در خانواده با تأکید بر تحولات جدید
محبوبه طالبی رستمی
تأثیر روانشناسی جنایی در ارتکاب جرم در حقوق ایران و فرانسه
وحید کیومرثی
مسئولیت دولت‌ها در قبال نقض حقوق بشر توسط شرکت‌های امنیتی خصوصی در مأموریت‌های خارجی
مهدی قره داغی، مسعود سرفرازی صالح
مطالعه فقهی و حقوقی شرط بازگشت موقوفه به ملک واقف
حبیب اله عبدالله پور، حمیدرضا نام آور
تحلیلی بر جنایت‌های محیط زیستی تجاوز ایالات متحده آمریکا و رژیم اسرائیل علیه جمهوری اسلامی ایران
جواد چراغی
تحلیل حقوقی نقش مشاوران املاک در حفظ حقوق مالکیت زمین و چالش‌های اجرایی آن در ایران
محمد احمدی
مقابله دادگاه کیفری بین‌المللی با گسترش جنایت داعش
جواد دشتیان
قابل استناد بودن کنوانسیون نیویورک در داوری تجاری بین‌المللی ایران و موافقتنامه داوری با تأکید بر مفهوم تجاری
علی باباپور همراهلو، پویا بنی هاشم
مالکیت و بهره برداری از آب‌ها در نظام حقوقی ایران
احمد پدیدار، یاسر صیادپور
حق فراموش شدن و آثار آن بر روابط قراردادی در بلاکچین‌های عمومی: تحلیل تطبیقی حریم خصوصی داده‌ها در حقوق ایران و اروپا
عارفه قاسم زاده ده آبادی
بررسی ماهیت حقوقی قرارداد ساخت، اجاره و انتقال (بی.ال.تی)
نقش وکیل در تحقیقات مقدماتی در قانون آیین دادرسی کیفری
علیرضا درانی
شناسایی و اولویت بندی عوامل سیاسی-اجتماعی موثر بر تکدی‌گری در زاهدان
محمدکمال دادرسی
مسئولیت مدنی دولت نسبت به خسارات ناشی از اطلاع دادرسی
علی فراحی
تأثیر سیاست‌گذاری‌های اقتصادی دولت‌ها بر آزادی قراردادی در بازارهای خصوصی
رامد مهر رحمانی گل افشان
مروری تاریخی بر جرم انگاری در قبال جرائم نیروهای مسلح
یاسر شاکری

An Analysis of the Environmental Crimes of the United States of America and Israeli Aggression against the Islamic Republic of Iran

تحلیلی بر جنایات‌های محیط زیستی تجاوز ایالات متحده آمریکا و رژیم اسرائیل علیه جمهوری اسلامی ایران

Javad Cheraghi

Master's student in Criminal Law and Criminology, Islamic Azad University, Urmia Branch, Urmia, Iran

جواد چراغی

دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ارومیه، ارومیه، ایران

lawyer.javadcheraghi@gmail.com

Abstract

During the open aggression of Israel and the US against the country of Iran in the 12-day war, we witnessed numerous environmental and ecological damages. Following this aggression, the Iranian Environmental Protection Organization also issued a statement stating, "Unfortunately, the recent 12-day imposed war and the aggressions of the Zionist regime forces have caused serious and irreparable damage to these natural assets" On the other hand, according to the rules and principles of international environmental law, the use of methods or means of war with the intention of causing severe, widespread and long-term damage to the environment is prohibited. The environmental damages of this war, in addition to affecting wildlife, destroying vegetation, damaging soil and killing animal species, disrupting food chains and reducing biodiversity, will also have negative effects in the field of climate change. In this study, using a descriptive-analytical method, the environmental and ecological damages of these crimes and the ways to pursue them through international institutions will be examined from various aspects of green criminal science.

Keywords: War, Crime, Environment, International Law.

چکیده

طی تجاوز آشکار اسرائیل و ایالات متحده آمریکا علیه کشور ایران در جنگ دوازده روزه، شاهد آسیب‌های محیط زیستی و زیست محیطی متعددی بودیم. در پی همین تجاوز، سازمان حفاظت از محیط زیست ایران نیز طی صدور بیانیه‌ای اعلام نمود «متأسفانه، جنگ تحمیلی دوازده روزه اخیر و تجاوزات نیروهای رژیم صهیونیستی، آسیب‌های جدی و جبران‌ناپذیری به این سرمایه‌های طبیعی وارد کرده است». از سوی دیگر، مطابق قواعد و اصول حقوق بین‌الملل محیط زیست، استفاده از روش‌ها یا ابزارهای جنگی به قصد ایراد خسارات شدید، گسترده و طولانی مدت بر محیط زیست ممنوع است. آسیب‌های محیط زیستی این جنگ علاوه بر تحت‌تأثیر قرار دادن حیات وحش، نابودی پوشش گیاهی، خسارت به خاک و تلف شدن گونه‌های جانوری، اختلال در زنجیره‌های غذایی و کاهش تنوع زیستی در حوزه تغییرات اقلیمی نیز تأثیرات منفی خواهد گذاشت. در این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی، از ابعاد مختلف علوم جنایی سبب به بررسی آسیب‌های محیط زیستی و زیست محیطی این جنایات و طرق پیگیری آن از طریق نهادهای بین‌المللی پرداخته خواهد شد.

واژگان کلیدی: جنگ، جنایت، محیط زیست، حقوق

بین‌الملل.

Received: 2025/09/30 - Review: 2025/11/14 - Accepted: 2025/11/29

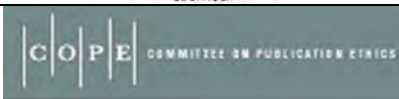
دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۰۷/۰۸ - بازنگری مقاله: ۱۴۰۴/۰۸/۲۳ - پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۰۹/۰۸

ارجاع:

چراغی، جواد؛ (۱۴۰۴)، تحلیلی بر جنایت‌های محیط زیستی تجاوز ایالات متحده آمریکا و رژیم اسرائیل علیه جمهوری اسلامی ایران، تمدن حقوقی، شماره ۲۵.

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author (s) , with publication rights granted to Legal Civilization. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) , which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

مقدمه

در عصر حاضر به موازات جهانی‌شدن حقوق با پدیده «سیاست جنایی جهانی شده» یا «سیاست جنایی بین‌المللی»^۱ یا حتی به صورتی جامع‌تر با «علوم جنایی سبز»^۲ مواجه هستیم که غالباً بحران‌ها آغازگر این پدیده هستند. بدون تردید؛ یکی از مهم‌ترین این بحران‌ها در حوزه محیط زیست^۳ است که فرایند

۱- استاد می‌ری دلماس مارتی در کتاب خویش تحت عنوان «جهانی‌شدن حقوق؛ چالش‌های سه گانه» سه چالش را در خصوص جهانی‌شدن حقوق تحت عناوین «آیا ممکن است؟»، «آیا معقول است؟» و «آیا مطلوب است؟» مطرح نموده و با بررسی این سه چالش به این نتیجه دست یافته‌اند که سیاست جنایی نیز با گذر از این سه فیلتر، جهانی شده است و به‌رغم تردیدهای قضایی، ضعف قانونگذاری بین‌المللی و سلطنت‌های غیردموکراتیک «سلطنت در ساختارها همچون شورای امنیت سازمان ملل متحد» جامعه جهانی از حالت تعادل سیاسی به صلح سیاسی روی آورده که یکی از این گذرها در خصوص محیط زیست است (دلماس مارتی، ۱۳۹۲).

۲- نویسنده این اصطلاح را پیرو رنگ بندی شدن در در یافته‌های محیط زیستی دنیا مطرح نموده است و پیش‌تر نویسندگان جرم‌شناسی از اصطلاحات «جرم‌شناسی سبز» و «بزه دیده‌شناسی سبز» استفاده نموده‌اند و می‌توان با شکل‌گیری این اصطلاحات از علوم جنایی سبز نیز استفاده نمود و به معنای مجموعه شاخه‌های علمی است که از علوم و فنون حقوقی و پیرا حقوقی و بینابین استفاده می‌کند تا به تحلیل و بررسی‌های آسیب‌های محیط زیستی بپردازد.

۳- بحران‌های زیست محیطی در چند دهه اخیر موارد مختلفی پیدا کرده و باعث شکل‌گیری کنفرانس‌های بین‌المللی شده است. به‌عنوان مثال یکی از آسیب‌هایی که انسان بر طبیعت و محیط زیست خود وارد می‌کند، بحران تولید زیاده و عدم دفع صحیح پسماندهای صنعتی و پزشکی است. در این خصوص، نمایندگان بیش از یکصد کشور در کنفرانس جهانی حقوق

جهانی شدن را با شتاب بیشتری مواجه کرده، به گونه‌ای که با ظهور و توسعه جرائم فراملی و سازمان‌یافته، شاهد شکل‌گیری، تقویت و توسعه سیاست جنایی جهانی شده هستیم. فراملی بودن و جهانی شدن بزه زیست‌محیطی در بسیاری از موارد سبب شده است دغدغه دولت‌ها از سطح حاکمیتی و ملی فراتر رود. از این رو، اغلب سازمان‌های منطقه‌ای، فرامنطقه‌ای و بین‌المللی برای رفع دغدغه‌های زیست‌محیطی در حال فعالیت هستند؛ در این میان سازمان ملل متحد به‌عنوان مهم‌ترین و اصلی‌ترین سازمان جهانی سیاست‌گذار مطرح است (حاجی وند، ۱۴۰۳، ۶۵).

از سوی دیگر، جنگ و منازعه نیز، رفتارهای آسیب‌رسان زیست‌محیطی و تخریب و آلودگی محیط زیست را به دنبال دارد. به دنبال تجاوز و تحمیل جنگ دوازده روزه رژیم صهیونیستی اسرائیل به ایران، «مرکز صلح و محیط زیست» با صدور بیانیه‌ای^۴ این تجاوز را محکوم کرد. بیانیه مرکز صلح و محیط زیست با اشاره به ذات تجاوزگر رژیم صهیونیستی و حمله اخیر آن به ایران، بر پیامدهای ویرانگر جنگ بر محیط زیست و سلامت انسان‌ها تأکید کرده و با اشاره به قوانین بین‌المللی مرتبط با حفاظت از محیط زیست در زمان جنگ، خواستار مستندسازی خسارات زیست‌محیطی و پیگیری بین‌المللی برای دریافت غرامت از متجاوزان شده است. این بیانیه همچنین، بر ضرورت همکاری مردم و مسئولین برای بازسازی و حفاظت از محیط زیست پس از جنگ تأکید می‌کند.

در هنگامه جنگ همه حواس‌ها به مرگ و نابودی انسان و انسانیت است، اما این، همه «تراژدی

بشر وین در سال ۱۹۹۳ میلادی، اعلام نمودند که دفن غیرقانونی مواد سمی، حق حیات را با تهدیدات جدی مواجه می‌سازد. کمیته حقوق بشر سازمان ملل متحد نیز دفن مقادیر زیاد زباله‌های اتمی را که زندگی ساکنین کره زمین را تهدید می‌کند، «اقدامی فجیع» توصیف نموده و آن را نقض حیات موضوع ماده (۱) ۶ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی تلقی کرده است (Brien, 2007, 57). یا در خصوص بحران تغییر اقلیم بیست و نهمین کنفرانس تغییرات اقلیمی سازمان ملل متحد در ۲۰۲۴ میلادی برگزار شده است. بر اساس این توافق همه کشورهای امضاءکننده، متعهد می‌شوند تا استفاده از سوخت‌های فسیلی را «به شیوه‌ای منصفانه، منظم و عادلانه» کاهش دهند تا بتوانند با اثرات تغییرات آب و هوایی مقابله کنند و تا سال ۲۰۵۰ میلادی انتشار آلاینده‌های کربن را به صفر برسانند و بحران‌های دیگر...

۴- «ذات و ماهیت رژیم صهیونیستی اسرائیل، خونریزی و اشغال است و صلح در قاموس آن نمی‌گنجد. مرام اسرائیل از ابتدای موجودیت هفتاد ساله اش در خاورمیانه، همین بوده است. حالا اما گستره خوی تجاوزگر خود را وسعت بخشیده و به پشتوانه قدرت‌های جهانخوار، ایران عزیز را نشانه رفته است؛ با تجاوز دوازده روزه به خاک و تمدن بزرگ ما».

جاری» نیست. بلکه آغاز نابودی انسان‌هایی است که از جنگ جان سالم به در می‌برند و البته پس از جنگ نیز آنقدر اولویت‌های روزمره به جوامع فشار می‌آورد که کسی به مرگ تدریجی بازماندگان اعم از انسان و طبیعت نمی‌اندیشد. جنگ‌ها و مخاصمات مسلحانه با تخریب منابع طبیعی، آلوده کردن منابع آب ناشی از انفجارها و به آتش کشیدن جنگل‌ها و مراتع در اثر اصابت پرتابه‌ها، سرمایه زندگی و سلامت انسان‌ها را نابود می‌کند. بدین شکل، این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی به بررسی و تحلیل رفتارهای آسیب‌رسان زیست محیطی جنگ دوازده روزه رژیم اسرائیل و ایران از منظر علوم جنایی حقوقی تکمیلی و علوم جنایی بینابین سیاست جنایی خواهد پرداخت.

۱- نمودهای تخریب و آلودگی محیط زیستی جنگ دوازده روزه

معاونت محیط زیست انسانی سازمان حفاظت محیط زیست در گزارش اخیر خود تبعات زیست محیطی ناشی از خسارات حملات اسرائیل را تشریح کرده است. این سازمان ضمن محکومیت شدید این اقدامات، بر لزوم پیگیری حقوقی و مطالبه جبران خسارات وارده تأکید کرده و درخواست یاری در فرایند بازسازی و احیای مناطق آسیب‌دیده را از جامعه بین‌المللی و نهادهای مسئول داشته است. ایران به واسطه موقعیت جغرافیایی و ژئواکولوژیکی ویژه خود، از جایگاهی استثنایی در میان کشورهای جهان از نظر تنوع زیستی برخوردار است. این گستردگی زیستی شامل دو بیست و بیست و شش تالاب حیاتی، بیش از هشت هزار و ششصد گونه گیاهی منحصر به فرد بالغ بر سی و هفت هزار گونه جانوری متنوع، سیزده ذخیره گاه ارزشمند زیست کره، نه کلان‌اکوسیستم گسترده و سیصد و بیست و هفت منطقه حفاظت‌شده رسمی است که هر یک نقش مهمی در حفظ تعادل زیست محیطی ایفاء می‌کنند و این مطالب همه بیانگر جایگاه بزه دیدگان غیرانسانی است.

بزه دیدگان انسانی آسیب‌های محیط زیستی عمدتاً تحت عنوان بزه دیدگان جرم شناخته نمی‌شوند. در دسته‌بندی جرم نیز، بزه دیدگان غیرانسانی به ندرت مورد توجه قرار می‌گیرند. از دیدگاه عدالت بومی، بزه دیدگی می‌تواند در چهارچوب عدالت محیط زیستی^۵، عدالت بوم‌شناختی^۶ و عدالت گونه‌ای^۷ مفهوم

۵- که در آن بزه‌دیده انسان است

۶- که در آن بزه‌دیده محیط‌های خاص هستند

۷- که در آن بزه‌دیده حیوانات و گیاهان هستند

پیدا کند. سلسله‌مراتب بزه‌دیدگان میان و درون هریک از این دسته‌ها قابلیت‌شناسایی دارد. یک پاسخ به این سلسله‌مراتب، تأکید بر مفهوم برابری بزه‌دیدگی است.^۸ با این وجود، رویکرد عدالت بومی استفاده شده در این پژوهش بیان می‌کند که بستر^۹ برای درک و پاسخ به موارد خاص بزه‌دیدگی محیط‌زیستی ضروری است. شرایط خاص در مفهوم‌سازی بزه‌دیدگی و در ارزیابی اخلاقی منافع و آسیب‌ها در هر موقعیت خاص باید در نظر گرفته شود (وایت، ۱۴۰۴، ۱)، البته رسانه‌های عوام فریب، توجه به این دسته از بزه‌دیدگی‌ها را کم‌رنگ‌تر نموده است (جوان جعفری و حاجی‌وند، ۱۴۰۰، ۲۰۰).

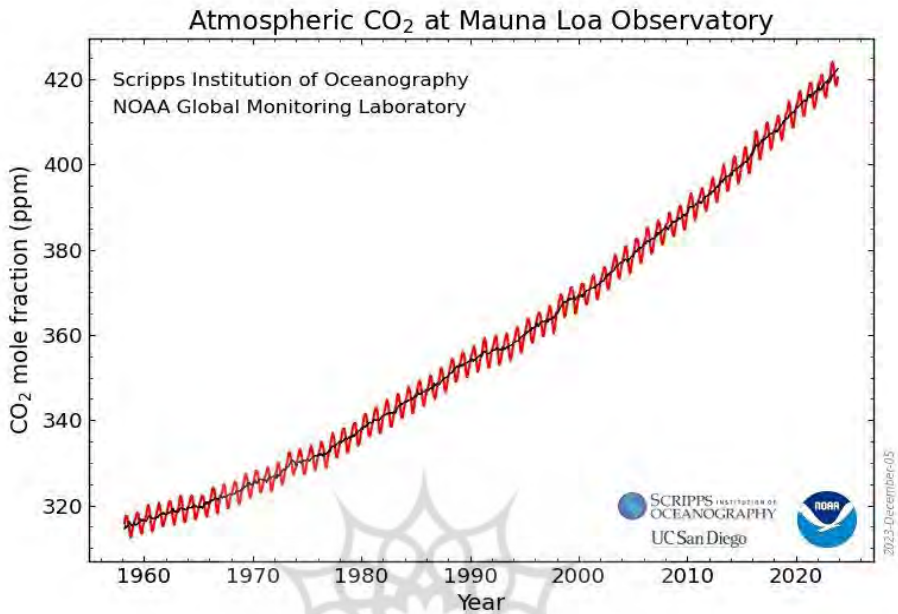
۱-۱- انتشار گازهای گلخانه‌ای

سال ۲۰۲۳ میلادی با میانگین دمای جهانی ۱،۴۶ درجه سانتیگراد بالاتر از سطح قبل از صنعتی شدن به‌عنوان گرم‌ترین سال در تقویم ثبت شد، اما سال جاری در شش ماه نخست رکوردشکنی داشت. علاوه‌براین، سطح دی‌اکسیدکربن در حال حاضر بسیار بالاتر از ۴۲۰ PPM است که بیش از دو برابر قبل از شروع انقلاب صنعتی در قرن نوزدهم میلادی است. این افزایش نتیجه مستقیم فعالیت‌های انسانی و به‌طور عمده ناشی از سوزاندن سوخت‌های فسیلی برای حمل‌ونقل و تولید برق و همچنین تولید سیمان، جنگل‌زدایی و کشاورزی بیش از حد است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۸- بر اساس این ایده، همه گونه‌ها باید برابر در نظر گرفته شوند یا اینکه محیط طبیعی فی‌نفسه ارزشمند است

۹- هم اجتماعی و هم بوم‌شناختی

افزایش دی‌اکسید کربن یکی از مشکلات بحرانی زیست‌محیطی است که منجر به افزایش دما و گرم شدن کره زمین می‌شود و حوادث فاجعه‌باری را در سراسر جهان از استرالیا تا ایالات متحده آمریکا ایجاد کرده است. آمار نشان می‌دهد که قطب جنوب برای نخستین بار شاهد افزایش دمای بالای بیست درجه سانتی‌گراد بود که عواقب فاجعه‌بار جهانی همچون ذوب شدن یخ‌های سرزمین شمالگان، ذوب شدن صفحه یخ‌گرینلند و ششمین انقراض جمعی را به دنبال خواهد داشت. در خصوص بحران تغییر اقلیم تا زمان نگارش این پژوهش، بیست و نهمین کنفرانس تغییرات اقلیمی سازمان ملل متحد در سال ۲۰۲۳ میلادی برگزار شده است. بر اساس این توافق همه کشورهای امضاءکننده، متعهد می‌شوند تا استفاده از سوخت‌های فسیلی را «به شیوه‌ای منصفانه، منظم و عادلانه» کاهش دهند تا بتوانند با اثرات تغییرات آب و هوایی مقابله کنند و تا سال ۲۰۵۰ میلادی انتشار آلاینده‌های کربن را به صفر برسانند.

حملات موشکی اخیر به انبارهای نفتی «ری» و «کن» پیامدهای زیست‌محیطی شدیدی به همراه داشته است. بر اساس گزارش‌های اولیه، از دست رفتن تقریبی نوزده و نیم میلیون لیتر سوخت در این حملات، منجر به انتشار حدود چهل و هفت هزار تن گازهای گلخانه‌ای و بیش از پانصد و هفتاد و هشت هزار و

هشتصد و بیست و یک کیلوگرم انواع آلاینده‌های هوا در جو تهران شده است. این حجم عظیم از آلاینده‌ها، کیفیت هوای پایتخت را به شدت کاهش داده و سلامت شهروندان را با مخاطرات جدی مواجه ساخته است. این خسارات زیست‌محیطی منحصر به تهران نبوده و در سایر نقاط کشور نیز ابعاد قابل توجهی یافته است. به‌عنوان مثال، در شهرستان کنگان، آسیب وارده به پالایشگاه فاز چهاردهم پارس جنوبی، منجر به سوختن حدود پنج و نیم میلیون مترمکعب گاز طبیعی شده است. این حادثه به خودی خود باعث انتشار بیش از دوازده هزار تن گاز گلخانه‌ای و افزون بر چهارصد و سی و هفت هزار کیلوگرم آلاینده در هوا گردیده است. این آلودگی‌های گسترده که شامل افزایش ذرات معلق، کربن سیاه و اکسیدهای نیتروژن می‌شود، کیفیت هوا را در چندین استان کشور به سطوح هشدار رسانده و شرایط اضطراری زیست‌محیطی را رقم زده است.^{۱۰}

۱-۲- آلودگی‌ها و تخریب‌های محیط زیستی

بزه زیست محیطی دارای گونه‌های مختلفی است که امروزه با پیشرفت و صنعتی‌شدن جوامع، این گستردگی رو به افزایش است. قبل از صنعتی‌شدن جوامع، محدوده آلودگی‌ها چندان گسترده نبود، درحالی‌که امروزه علاوه بر آلودگی آب و خاک، آلودگی ناشی از پسماندها، آلودگی‌های شیمیایی، هسته‌ای و... نیز در سطح کلان مطرح می‌باشد. در یک تألیف تأثیرگذار به نام «حلقه تنگ: طبیعت، انسان و فناوری»^{۱۱}، فعال محیطی به نام «باری کامونر»^{۱۲}، افزایش انواع آلودگی‌ها را به توسعه فناوری‌های جدید مربوط دانست (بنسون و سیمپسون، ۱۳۹۸، ۱۸۷). بزهکاری زیست‌محیطی با اقسام نوین آن از مخاطرات مجرمانه برخوردار است. مخاطراتی که به جهت خصیصه‌های آن از مرزهای جغرافیایی فراتر رفته و سطح جهانی پیدا کرده است، در جنگ دوازده روزه اسرائیل و ایران نیز شاهد افزایش این آلودگی‌ها و تخریب‌های زیست محیطی در ایران هستیم.

در جنگ‌های امروزی، تنها گلوله، موشک و خمپاره نیستند که جان می‌گیرند؛ ترکیب انفجارهای گسترده، بمب‌های آتش‌زا و نابودی زیرساخت‌های صنعتی، آلودگی گسترده‌ای در هوا ایجاد می‌کند که

۱۰- گزارش سازمان حفاظت از محیط زیست

11- The Closing circle: Nature, Man and Technology

22- Barry commoner

می‌تواند پیامدهایی بسیار فراتر از میدان جنگ داشته باشد. وقتی پالایشگاه‌ها، کارخانه‌های شیمیایی یا مخازن سوخت در جریان حملات هدف قرار می‌گیرند، هزاران تن مواد آلاینده، از جمله ریزگردهای سمی، دی‌اکسید گوگرد، اکسیدهای نیتروژن و ترکیبات سرطان‌زایی مانند دی‌اکسین وارد جو می‌شود. این ترکیب خطرناک، هوا را به بمبی بی‌صدا اما مرگبار تبدیل می‌کند. این آلودگی‌ها نه فقط بر سلامت فوری ساکنان مناطق درگیر تأثیر می‌گذارد، بلکه با جریان باد به سرعت به دیگر نقاط گسترش پیدا می‌کنند. عوارضی مانند تنگی نفس، بیماری‌های قلبی، مشکلات عصبی و افزایش نرخ سرطان تنها بخشی از آثار قابل‌پیش‌بینی این فاجعه محیط‌زیستی است.

ایران با داشتن پالایشگاه‌ها، مجتمع‌های پتروشیمی و مخازن عظیم نفتی، به‌ویژه در نواحی بندرعباس، عسلویه، خارک و بوشهر، به نوعی «گنجینه صنعتی خلیج فارس» محسوب می‌شود و در سناریوی یک حمله نظامی گسترده، نخستین اهداف خواهند بود. آسیب دیدن این مراکز منجر به نشت میلیون‌ها لیتر مواد شیمیایی و نفت خام به خاک و آب خواهد شد. انفجار مخازن و خطوط انتقال مواد سوختی می‌تواند آلودگی‌های شدید دریایی در خلیج فارس ایجاد کند؛ منطقه‌ای که از قبل هم تحت فشار آلودگی‌های نفتی و کشتیرانی بوده است. چنین شرایطی یادآور فاجعه‌هایی نظیر جنگ خلیج فارس در ۱۹۹۱ میلادی و سوزاندن چاه‌های نفت کویت خواهد بود که آثار آن تا امروز در آب، خاک و هوا باقی مانده است.

۲- مروری بر اصول کلی حاکم بر حفاظت از محیط زیست در مخاصمات مسلحانه

دیوان بین‌المللی دادگستری در رأی مشورتی مشروعیت تهدید یا کاربرد سلاح هسته‌ای عنوان نمود: «محیط زیست هر روز با تهدید مواجه بوده و استفاده از تسلیحات هسته‌ای برای محیط زیست فاجعه‌بار خواهد بود. تعهد عام دولت‌ها به تضمین این که فعالیت‌های صورت گرفته در قلمرو صلاحیت آن‌ها به محیط زیست دولت‌های دیگر آسیب نخواهد زد، به بخشی از پیکره حقوق بین‌الملل مرتبط با محیط زیست تبدیل شده است».^{۱۳} قاضی ویرامانتری نیز در نظریه مخالف خود، در این پرونده عنوان نمود: «حقوق محیط زیست شامل اصولی می‌شوند که کاربرد تسلیحات هسته‌ای آن‌ها را نقض می‌کند. این اصول حقوق محیط زیست برای اعتبار خود به معاهدات وابسته نبوده؛ بلکه بخشی از حقوق بین‌الملل

عرفی و جزء شروط لازم برای بقای بشر به شمار می‌روند.^{۱۴}

از این رو، برخی حقوق‌دانان بین‌المللی عقیده دارند، منع ایراد آسیب جدی به محیط زیست در جریان مخاصمات مسلحانه باید یک قاعده عرف بین‌المللی تلقی گردد. رویه دولت‌ها نیز از تأیید این دیدگاه حکایت دارد؛ نمونه بارز آن محکومیت خسارات عراق به محیط زیست در جریان جنگ کویت می‌باشد. در باب اهمیت حفاظت از محیط زیست در زمان بروز مخاصمات مسلحانه، می‌توان به دستورالعمل حفاظت از محیط زیست در مخاصمات مسلحانه که از سوی کمیته بین‌المللی صلیب سرخ تهیه شده است، رجوع کرد. در این دستورالعمل آمده است: «معاهدات بین‌المللی زیست‌محیطی و قواعد عرفی مرتبط، در زمان مخاصمه مسلحانه کماکان قابل اعمال خواهند بود».

پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون ژنو توسط بسیاری از دولت‌ها مورد تصویب قرار گرفته است. همچنین کنوانسیون منع استفاده نظامی از تکنیک‌های تغییر محیط زیست نیز از سوی شصت و چهار دولت مورد تصویب و پذیرش قرار گرفته است. کنوانسیون ممنوعیت استفاده از تسلیحات متعارف بیش از حد زیانبار یا دارای آثار غیرتبعیض‌آمیز، نیز از سوی شمار زیادی از دولت‌ها به تصویب رسیده است.^{۱۵} در ماده اول کنوانسیون منع استفاده نظامی از تکنیک‌های تغییر محیط زیست چنین آمده است: «دولت‌های عضو نباید در کاربردهای نظامی یا هر نوع استفاده خصمانه دیگری از تکنیک‌های تغییر محیط زیست که با بر جای گذاشتن تأثیرات گسترده، طولانی مدت یا شدید سبب نابودی، تخریب یا ورود خسارات به سایر دولت‌های عضو می‌شوند مشارکت نمایند». در مقدمه کنوانسیون ممنوعیت یا محدودیت استفاده از تسلیحات متعارف بیش از حد زیانبار یا دارای آثار غیرتبعیض‌آمیز مصوب ۱۹۸۰ میلادی نیز آورده شده است: «طرف‌های یک مخاصمه مسلحانه بین‌المللی نباید از آن دسته از شیوه‌ها یا ادوات جنگی که باعث ایراد خسارات گسترده، درازمدت و جدی به محیط زیست طبیعی می‌شوند استفاده کنند».

طی نشست‌های در ژانویه ۱۹۹۵ میلادی در ژنو، گروه بین‌دولتی حمایت از قربانیان جنگ، مجموعه‌ای از توصیه‌ها را به منظور ارتقاء رعایت حقوق بین‌الملل بشردوستانه، خصوصاً از طریق تدابیر پیشگیرانه به نحوی که درک بیشتر و اجرای مؤثرتر را میسر سازد، ارائه کرد. توصیه‌نامه شماره دو گروه بین‌دولتی

44- ICJ Reports 1996, 266, para 29

۱۵- این کنوانسیون از سوی هفتادویک کشور به تصویب رسیده و پنجاه و یک کشور دیگر آن را امضاء نموده‌اند.

پیشنهاد نمود. در دسامبر آن سال، بیست و ششمین کنفرانس بین‌المللی صلیب سرخ این توصیه‌نامه را پذیرفت و کمیته بین‌المللی صلیب سرخ را مسئول تهیه گزارشی در مورد قواعد عرفی حقوق بین‌الملل قابل اعمال بر مخاصمات مسلحانه کرد.^{۱۶} تقریباً ده سال بعد یعنی در سال ۲۰۰۵ میلادی، پس از انجام مطالعات و تحقیقات گسترده، این گزارش تحت عنوان پژوهش حقوق بین‌الملل بشردوستانه عرفی، منتشر شد.^{۱۷} در میان قواعد عرفی شناسایی شده، ماده‌های ۱۸۴۳، ۱۹۴۴ و ۲۰۴۵ این پژوهش به محیط زیست می‌پردازد.

هرچند پژوهش کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، درصدد تعیین ماهیت عرفی قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه نبوده، لیکن به دنبال آن است تا نشان دهد چه قواعد عرفی بین‌المللی از رویه بین‌المللی دولت‌ها قابل استنباط است؟ در واقع می‌توان گفت، بسیاری از این اصول و قواعد هم‌اکنون بخشی از حقوق بین‌الملل عرفی بوده و در نتیجه برای همه دولت‌ها لازم‌الاجرا می‌باشند. البته ناگفته نماند که در

66- 26th International Conference of the Red Cross and Red Crescent, Geneva, 3-7 December 1995, Resolution 1, International Humanitarian Law: From Law to Action; Report on the follow-up to the International Conference for the Protection of War Victims, International Review of the Red Cross, No. 310, 1996, p. 58.

۱۷- در تهیه این گزارش بیش از یکصد حقوقدان از حدود پنجاه کشور همکاری داشتند. این کشورها بر مبنای نمایندگی جغرافیایی و همچنین تجارب جدید از مخاصمات مسلحانه که در آن‌ها روش‌های مختلف جنگی مورد استفاده قرار گرفته بود، انتخاب شدند. همچنین رویه دولت‌ها در قالب سازمان‌های بین‌المللی از جمله سازمان ملل متحد، اتحادیه آفریقا، شورای همکاری خلیج فارس، اتحادیه اروپا، سازمان دولت‌های آمریکایی و سازمان کنفرانس اسلامی مورد بررسی قرار گرفتند. رویه قضایی بین‌المللی مرتبط نیز مدنظر واقع شدند (Henckaerts, 2005).

۱۸- ماده ۴۳: اصول کلی حاکم بر حفاظت محیط زیست در مخاصمات مسلحانه عبارتند از: الف- هیچ یک از بخش‌های محیط زیست نباید هدف حمله قرار گیرند، مگر آن که هدف نظامی باشند. ب- نابود کردن هر بخشی از محیط زیست طبیعی ممنوع است، مگر آن که ضرورت قطعی نظامی آن را لازم بدارد. ج- اقدام به حمله علیه اهداف نظامی که انتظار می‌رود منجر به خسارات جانبی به محیط زیست شده در صورتی که از مزیت‌های نظامی پیش‌بینی شده بسیار فراتر رود، ممنوع است.

۱۹- ماده ۴۴: روش‌ها و ابزارهای جنگی باید با توجه کامل به حفاظت از محیط زیست به کار گرفته شوند. در عملیات نظامی باید همه اقدامات احتیاطی جهت پیشگیری و در هر حال به حداقل رساندن خسارات جانبی به محیط زیست اتخاذ شود. عدم قطعیت علمی در مورد تأثیرات زیست‌محیطی عملیات نظامی، طرف‌های مخاصمه را از اتخاذ اقدامات احتیاطی مبرا نمی‌سازد.

۲۰- ماده ۴۵: استفاده از روش‌ها یا ابزارهای جنگی به قصد ایراد خسارات شدید، گسترده و طولانی مدت بر محیط زیست ممنوع است. این ممنوعیت هنگامی که احتمال ورود چنین خساراتی باشد نیز صدق می‌کند. نابودی محیط زیست نمی‌تواند به‌عنوان یک سلاح مورد استفاده قرار گیرد.

هفتاد و سومین نشست کمیسیون حقوق بین‌الملل سازمان ملل متحد در سال ۲۰۲۲ میلادی، متن اولیه اصول پیش‌نویس تهیه شده توسط کمیسیون در بیست و هفت اصل آماده شد. کمیسیون نیز تصمیم گرفت مطابق با ماده ۲۳ اساسنامه خود به مجمع عمومی سازمان ملل متحد توصیه کند تا پیش‌نویس اصول را مورد توجه قرار داده و آن‌ها را به قطعنامه خود ضمیمه و انتشار گسترده آن‌ها را تشویق کند.^{۲۱} امید است که این اصول راهنما به معاهده‌ای بین‌المللی در زمینه حفاظت از محیط زیست در مخاصمات مسلحانه تبدیل شود.

۳- آسیب‌های محیط زیستی ایران به مثابه جنایات جنگی (رهیافت علوم جنایی حقوقی تکمیلی)

در پی جنگ‌های وسیع و ویرانگر در جهان، اکنون قوانینی در حوزه حقوق بشردوستانه محیط زیستی پدید آمده که مربوط به مخاصمات مسلحانه است. شاخص‌ترین سند در این زمینه، پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون‌های ژنو مصوب سال‌های ۱۹۴۹ میلادی و ۱۹۷۷ میلادی بوده که در بند سوم ماده ۳۵ آن از ممنوعیت به کارگیری ابزار جنگی مضر به محیط زیست سخن گفته شده و ماده ۵۵ پروتکل نیز حمایت از محیط زیست طبیعی هنگام درگیری‌ها را مورد تأکید قرار داده است. همچنین، اساسنامه دادگاه کیفری بین‌المللی که برای رسیدگی به جنایات جنگی تشکیل شده، تخریب محیط زیست را بر اساس ماده ۸ جنایت جنگی اعلام کرده است. اساسنامه رم مصوب ۱۹۹۸ میلادی که اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری را تشکیل می‌دهد، یکی از مهم‌ترین اسناد بین‌المللی است که به تعریف جنایات بین‌المللی مانند نسل‌کشی، جنایات جنگی و جنایات علیه بشریت می‌پردازد.

دیوان کیفری بین‌المللی، وظیفه رسیدگی به مسئولیت کیفری اشخاص در زمینه نقض‌های فاحش قواعد حقوق بشردوستانه را برعهده دارد. شکل‌گیری این دیوان در سال‌های پایانی هزاره دوم و آغاز آن در هزاره سوم را باید ضمانت اجرای بسیاری از قواعد حقوق بشردوستانه به‌ویژه جرم انگاری تخریب شدید محیط زیست در خلال مخاصمات مسلحانه دانست. بر اساس اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، نقض‌های فاحش حقوق بشردوستانه می‌توانند در چهارچوب «جنایت جنگی» قرار گیرند؛ البته باید توجه داشت که نقض ماده‌های ۳۵ و ۵۵ پروتکل الحاقی اول در ارتباط با محیط زیست، نقض فاحش بشردوستانه تلقی نمی‌شود. بنابراین، سؤال اساسی این است که چگونه نقض فاحش بشردوستانه می‌تواند

۲۱- جهت دسترسی به اصل متن رجوع کنید به سایت کمیسیون حقوق بین‌الملل سازمان ملل متحد

در چهارچوب نقض قواعد حفاظت از محیط زیست در مخاصمات مسلحانه قرار گیرد؟ در واقع، برخی از اقداماتی که منجر به ایجاد خسارات گسترده زیست‌محیطی می‌گردند، می‌توانند مسئولیت کیفری افراد را به دنبال داشته باشند.

طبیعی است که برخی از اقدامات در خلال روش‌ها و ابزارهای جنگی و نیز حمایت از غیرنظامیان، خسارات گسترده‌ای بر محیط زیست انسانی و طبیعی وارد نمایند، از جمله آن‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره نمود: الف- برخی از آسیب‌های زیست‌محیطی می‌تواند به‌عنوان رکن مادی جنایات بین‌المللی تلقی شود؛ ب- تخریب گسترده، بدون رعایت ضرورت نظامی و تناسب، می‌تواند نقض ماده ۱۴۷ کنوانسیون چهارم ژنو تلقی گردد؛ ج- حمله بدون تفکیک میان اشخاص و اموال نظامی با اشخاص و اموال غیرنظامی که منجر به آسیب گسترده به غیرنظامیان یا خسارات گسترده به محیط زیست گردد؛ د- حمله به تأسیسات حاوی نیروهای خطرناک از جمله سدها، آب‌بندها و نیروگاه‌ها که می‌تواند منجر به آسیب شدید به غیرنظامیان بر اثر رها شدن ناگهانی نیروهای خطرناک گردد.

اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی دارای مقرراتی است که به‌طور مستقیم و نیز غیرمستقیم از محیط زیست حمایت کیفری به عمل آورده است. اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، وارد آوردن خسارت به محیط زیست را جرم تلقی کرده، بنابراین خسارت گسترده به محیط زیست می‌تواند ناشی از نقض فاحش قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه و در چهارچوب جرائم جنگی، جنایت علیه بشریت و نسل‌کشی قرار گیرد. طبیعی است برخی از این افعال که منجر به ورود خسارت شدید و گسترده به محیط زیست گردند، زمینه‌ساز مسئولیت کیفری افراد شده و قابل پیگرد در دیوان کیفری بین‌المللی بر اساس اصل صلاحیت جهانی خواهد بود. در بخشی از ماده ۸ اساسنامه رم، به صراحت تخریب محیط زیست، ممنوع اعلام شده است. به گونه‌ای که آغاز حمله عمدی به نحوی که منجر به تخریب اهداف غیرنظامی گردیده یا سبب خساراتی شدید، گسترده و بلندمدت بر محیط زیست شود و در مقایسه با مجموع منافع نظامی مستقیم و قطعی پیش‌بینی شده، زیاده از حد باشد را مشمول نقض‌های فاحش حقوق بشردوستانه از جمله کنوانسیون‌های چهارگانه ۱۹۴۹ میلادی ژنو و پروتکل‌های الحاقی ۱۹۷۷ میلادی قرار داده است.

در پی حوادث ناگوار، سازمان ملل متحد در سال ۲۰۰۱ میلادی، روز ششم نوامبر را به‌عنوان یک روز جهانی برای جلب نظر و افزایش حساسیت‌ها به مخاطرات آشکار و پنهان جنگ‌ها بر طبیعت و

محیط زیست که در واقع مامن انسان‌ها و پایداری اقتصاد و امنیت آن‌ها به شمار می‌روند، اعلام کرد؛ «روز جهانی پیشگیری از تخریب محیط زیست به هنگام جنگ‌ها و درگیری‌های مسلحانه». به‌ویژه این که در تهاجم اخیر بیگانه به سرزمین ما، سایت‌های فناوری آوری صلح‌آمیز هسته‌ای کشور با ریسک بالای آلودگی، مورد حمله قرار گرفته و تعدادی از دانشمندان هسته‌ای به‌عنوان بخشی از نخبگان کشور و سرمایه‌های عظیم ملی توسط بیگانه متجاوز ترور شدند.

تلاش‌های جامعه بین‌المللی جهت جرم‌انگاری اکوساید تا به امروز به غایت مطلوب خویش نرسیده و در هر بار دست نامرئی حاکمیت و منافع شرکتی سبب شده است تا اندیشه جرم‌انگاری اکوساید نتواند به سر منزل مقصود رسد. این در حالی است که از حدود دهه ۱۹۷۰ میلادی این نکته مسلم شده است که جنایت اکوساید تهدیدی علیه صلح، امنیت و رفاه جهانی است. وانگهی، جنایات علیه محیط زیست، به‌ویژه جنایت اکوساید، در تعارض آشکار با حقوق بنیادین بشر است. توضیح این که اکوساید، به‌عنوان شدیدترین نوع ویران‌گری و آلوده‌سازی محیط زیست، هر سه نسل حقوق بشر، یعنی حقوق مدنی و سیاسی^{۲۲}، حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی^{۲۳} و حقوق همبستگی^{۲۴} را تهدید می‌نماید. از این رو، در راستای صیانت از حقوق بنیادین بشر و پاسداری از کرامت انسانی، ضروری است که جامعه بین‌المللی، اقداماتی اساسی را جهت پایان بخشی به اکوساید و تخریب و ویرانی سیاره زمین انجام دهد.

به نظر می‌رسد، دادستان دیوان کیفری بین‌المللی با درک همین نیاز اساسی است که نخستین گام اکوسایدستیز خود را برداشته است. ورود دادستان دیوان کیفری بین‌المللی به حوزه جنایات علیه محیط زیست و به‌ویژه اکوساید، نویدبخش آغاز فصلی نوین در تاریخ حقوق کیفری بین‌المللی و «حقوق اکوساید» است. این سیاست تعقیبی سبز، امیدها جهت جرم‌انگاری اکوساید و تعقیب مرتکبین آن در یک دادگاه کیفری بین‌المللی را از نو زنده ساخته است، به گونه‌ای که می‌توان گفت این بار سیاست‌گذار جنایی قضایی است که به سیاست‌گذار جنایی تقنینی بین‌المللی، جهت حرکت را نشان می‌دهد. قرار گرفتن

۲۲- حق کرامت، حق حیات، حق امنیت شخصی، حق مالکیت و...

۲۳- حق بر آب سالم، حق بر غذای کافی، حق بهداشت و سلامتی، حق سرپناه، حق کار و...

۲۴- حق بر صلح، حق بر توسعه، حق بر محیط زیست سالم و پاک و...

جنايات زیست‌محیطی در سیاست تعقیبی دادستان دیوان کیفری بین‌المللی نقش مهمی در ارتقای جایگاه ارزش‌ها و هنجارهای زیست‌محیطی، توسعه گستره جنایت اکوساید از اکوساید جنگی به اکوساید در زمان صلح، کاهش بی‌کیفرمانی جنایات زیست‌محیطی، بازدارندگی از ارتکاب اکوساید، توسعه جرم‌انگاری و تعقیب اکوساید در نظام‌های حقوقی داخلی، احیای نهضت جرم‌انگاری اکوساید و... خواهد داشت.

انتظار بسیار می‌رود که جامعه بین‌المللی با پیروی از این سیاست نوپیدا، اقدام به جرم‌انگاری اکوساید عادی^{۲۵}، به‌عنوان «پنجمین جنایت علیه صلح» نموده و به چرخه بی‌کیفرمانی جنایتکاران زیست‌محیطی بزرگ^{۲۶} پایان دهد. جامعه بین‌المللی نباید این سیاست سبز دادستان دیوان کیفری بین‌المللی را نادیده گرفته و یا کم‌اهمیت پندارد، بلکه می‌بایست با توسعه این سیاست جنایی سبز، زمینه را برای جرم‌انگاری جنایات زیست‌محیطی، تحت عنوان جنایت اکوساید، فراهم ساخته و با اعلام ممنوعیت جهانی آن، تعقیب و محاکمه آن‌ها را در صلاحیت عالی‌ترین دادگاه‌های کیفری جهانی قرار دهد. جرم‌انگاری و تعقیب اکوساید، از یک سو سبب توسعه و ترویج یک اخلاق زیست‌محیطی نوپیدا در جامعه بین‌المللی گردیده و جایگاه ارزش‌ها و هنجارهای زیست‌محیطی را در منظومه هنجاری حقوق بین‌الملل معاصر ارتقاء می‌بخشد و از سوی دیگر، کارکردی بازدارنده داشته و مانع از استمرار چرخه «خشونت زیست‌محیطی» و سیاست‌های بوم‌زدایانه در سیاره مسکون می‌گردد، سیاست‌هایی که حیات و بقای تمامی گونه‌های انسانی، گیاهی و جانوری را در معرض تهدید جدی قرار داده‌اند (قلی‌پور و مهرا، ۱۳۹۹، ۷۸).

البته ناگفته نماند که اشخاص حقوقی نیز باید در قبال جنایات بین‌المللی زیست‌محیطی مسئول شناخته شوند. ارتکاب جرائم زیست‌محیطی آسیب‌های شدید و غیرقابل‌جبرانی به حیات بشری وارد می‌کند. مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی و از جمله دولت از مفاهیمی است که در حقوق بین‌الملل جزائی مدرن پذیرفته شده است. طبق رهیافت سنتی و کلاسیک حقوق کیفری، تنها اشخاص حقیقی دارای مسئولیت کیفری قلمداد می‌گشتند و بنابراین دولت فاقد مسئولیت کیفری تلقی می‌گشت.

۲۵- زمان صلح

۲۶- بوم‌زدایان

نتیجه

درست است که هنوز گزارش جامعی از آسیب‌های زیست محیطی حمله دوازده روزه اسرائیل بر علیه ایران صادر نشده اما با توجه به بیانیه سازمان حفاظت از محیط زیست «متأسفانه، جنگ تحمیلی دوازده روزه اخیر و تجاوزات نیروهای رژیم صهیونیستی، آسیب‌های جدی و جبران‌ناپذیری به سرمایه‌های طبیعی وارد کرده است و دست کم در استان‌های فارس، ایلام، کرمانشاه، اصفهان، خوزستان، همدان، لرستان، کهگیلویه و بویراحمد و گیلان دچار خسارات شدید شده‌اند. همچنین، حدود نه هزار هکتار از جنگل‌ها و مراتع حفاظت شده کشور در اثر اصابت بقایای پرتابه‌های جنگی دچار حریق شده و به شدت تخریب شده‌اند. این مناطق که از لحاظ تنوع زیستی دارای اهمیت بالایی هستند، در پی این آتش سوزی‌ها، شاهد نابودی پوشش گیاهی، خسارت به خاک و تلف شدن گونه‌های جانوری بوده‌اند».

بر مبنای همین بیانیه می‌توان به جنایات جنگی رژیم صهیون پی برد. جدای از امکان مطالبه غرامت از رژیم صهیونیستی؛ اما با توجه به عدم عضویت ایران و اسرائیل در دیوان کیفری بین‌المللی تنها راه حل ارجاع امر از شورای امنیت سازمان ملل متحد به دیوان کیفری بین‌المللی است اما این امر نیز دشوار و تا حدود زیادی غیرمحمول است. شاید بتوان گفت زمان پیوستن ایران به دیوان کیفری بین‌المللی فرا رسیده و بیش از هر زمانی احساس می‌شود و به تعبیر بسیاری از حقوق‌دانان حقوق بین‌الملل کیفری، این الحاق نه تنها مضر نبوده بلکه ضروری است.

در خصوص اصل صلاحیت جهانی نیز پیدا کردن این دسته از عاملان خود کاری دشوار است و پذیرش صلاحیت دادگاه کیفری بین‌المللی امری ضروری. البته می‌توان از ظرفیت بند سوم ماده ۱۲ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی استفاده نموده و به صورت داوطلبانه بر مبنای اعلامیه پذیرش، اعمال صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی را پذیرفت که بر این مبنا دولت درخواست‌کننده عضو دیوان کیفری بین‌المللی نمی‌شود و صلاحیت موردی را درخواست می‌کند، اما همچنان باید به اهمیت الحاق ایران به این بارگه داد بین‌المللی توجه نمود، ضمن این که بی‌کیفرمانی این جرائم نیز با توجه به شدت جرائم^{۲۷}

۲۷- برای مطالعه بیشتر در این خصوص ر.ک به: ذاکر حسین، محمدهادی، ۱۳۹۷، نظریه تعقیب موضوعی به‌عنوان معیار سنجش شدت و اهمیت موضوع قابل تعقیب در دیوان کیفری بین‌المللی، فصلنامه مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، شماره ۱.

غیرقابل کتمان است. وجود برخی خلاهای قانونگذاری و یا عدم توجه مقنن به الزامات ناظر بر موضوعات و مسائل محیط زیستی و عدم برخورد افتراقی با مسائل این حوزه، عامل بسیاری از ناکامی‌های حقوق کیفری در مبارزه با جرائم زیست محیطی دانست. در بخشی از اصل دهم اعلامیه ریو نیز آمده است: «دستیازی و دسترسی مؤثر به اقدامات و مراجع قضایی و اداری متخصص، از جمله مجازات و جبران خسارت بایستی تضمین شود». بنابراین، وجود دادگاه‌هایی تخصص محور دستیابی به عدالت زیست محیطی را تحقق خواهد بخشید.

توجه به موضوع محیط زیست و به دنبال آن طرح گفتمان‌های زیست محیطی در سازمان ملل متحد، تنها بر مراجع سیاست گذاری و اجرایی این سازمان اثرگذار نبوده است، بلکه تأثیر مهمی در رکن قضایی این سازمان و دیوان‌های وابسته به آن نیز داشته است. به این ترتیب، سازمان ملل متحد از رهگذر رکن قضایی خود به دنبال محافظت از محیط زیست بوده است. این رکن تلاش کرده است تا از یک سو با حل و فصل اختلافات قضایی بین دولت‌ها، آن را به روش‌های مسالمت آمیز فیصله و از وقوع روابط خصمانه و جنگ پیشگیری نماید و همین امر عامل مهمی در راستای محافظت از محیط زیست در برابر تجاوز و اشغال و مخاصمه مسلحانه است و از سوی دیگر به دعای زیست محیطی ارجاع شده از سوی دولت‌های عضو نیز رسیدگی کرده است و نکته مهم این است که از سال ۲۰۰۰ میلادی نیز برای نخستین بار شعبه ویژه دعای زیست محیطی را جهت رسیدگی تخصصی با این دسته از دعای و همچنین تسریع رسیدگی و تسهیل امور راه اندازی نموده است که همین اقدام ضمن این که بیانگر ضرورت وجودی یک دادگاه تخصصی زیست محیطی در جامعه بین‌المللی کنونی است، می‌تواند زمینه را برای تشکیل چنین دادگاهی فراهم سازد. از این رو، موفقیت این شعبه و جلب اعتماد دولت‌ها می‌تواند زمینه تشکیل چنین دادگاهی را فراهم سازد. از این رویکرد، شعبه زیست محیطی را می‌توان حیات جینی دادگاه تخصصی محیط زیست دانست.^{۲۸}

۲۸- توجه به مسئولیت کیفری مدیران دولتی و شرکت‌ها نیز چنین اجبابی را دارد. برای مطالعه بیشتر در این خصوص ر.ک به: حاجی وند، امین؛ میرکمالی، علیرضا؛ صفری، فرشید؛ سروی سرمیدانی، امید، ۱۳۹۷، مسئولیت کیفری دولت در قبال جرائم زیست محیطی در ایران ضرورت‌ها و چالش‌ها، فصلنامه علوم محیطی نوین، شماره ۲.

ملاحظات اخلاقی: موارد مربوط به اخلاق در پژوهش و نیز امانتداری در استناد به متون و ارجاعات مقاله تماماً رعایت گردیده است.

تعارض منافع: تعارض منافع در این مقاله وجود ندارد.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی نگارش یافته است.

منابع

فارسی

- بنسون، مایکل ال و سیمپسون، سالی اس، ۱۳۹۸، **جرایم یقه سفیدی رویکردی فرصت‌مدار**، ترجمه اسمعیل رحیمی نژاد، چاپ دوم، تهران، انتشارات میزان.

- جوان جعفری، عبدالرضا و حاجی‌وند، امین، ۱۴۰۰، تحلیلی بر نقش رسانه در ترویج رفتارهای ناقض حق بر محیط زیست سالم از منظر جرم‌شناسی ادغام‌گرای انتقادی (مطالعه مدل جوامع نئولیبرالیستی)، **دوفصلنامه حقوق بشر**، شماره ۳۱.

- حاجی‌وند، امین؛ میرکمالی، علیرضا؛ صفری، فرشید؛ سروی سرمدانی، امید، ۱۳۹۷، مسئولیت کیفری دولت در قبال جرائم زیست‌محیطی در ایران ضرورت‌ها و چالش‌ها، **فصلنامه علوم محیطی نوین**، شماره ۲.

- حاجی‌وند، امین، ۱۴۰۳، سیاست جنایی سازمان ملل متحد در قبال محیط زیست، **رساله دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی**، دانشگاه فردوسی مشهد.

- دلماس مارتی، می‌ری، ۱۳۹۲، **جهانی شدن حقوق چالش‌های سه گانه**، ترجمه علیرضا میلانی، چاپ اول، تهران، انتشارات میزان.

- ذاکر حسین، محمدهادی، ۱۳۹۷، نظریه تعقیب موضوعی به‌عنوان معیار سنجش شدت و اهمیت موضوع قابل تعقیب در دیوان کیفری بین‌المللی، **فصلنامه مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی**، شماره ۱.

- قلی‌پور، غلامرضا و مهرا، نسرین، ۱۳۹۹، جنایت اکوساید؛ گذشته، حال و آینده، **فصلنامه پژوهش حقوق کیفری**، شماره ۳۰.

- وایت، راب، ۱۴۰۴، بزهدیده‌شناسی سبز و بزهدیدگان غیرانسانی، ترجمه امین حاجی‌وند، امیرحسین خراشادی زاده و محمدجواد میرزایی، **فصلنامه تمدن حقوقی**، شماره ۲۴.

لاتین

- Brien, M., 2007, A Crisis of Waste? London: Routledge 1.
- 26th International Conference of the Red Cross and Red Crescent, Geneva, 3-7 December 1995, Resolution 1, International Humanitarian Law: From Law to Action; Report on the follow-up to the International Conference for the Protection of War Victims, International Review of the Red Cross, No. 310, 1996.
- Henckaerts, Jean-Marie and Louise Doswald-Beck., 2005, Customary International Humanitarian Law. 2 Volumes, Volume I. Rules, Volume II. Practice (2 Parts). Cambridge: Cambridge University Press.
- The Legality of Theat or Use of Nuclear Weapons Case, Advisory Opinion, ICJ Reports 1996, 266, para 29.
- The Legality of Theat or Use of Nuclear Weapons Case, Advisory Opinion, ICJ Reports 1996, 266, para 30.

Legal Civilization

ISSN: 2873-1841
ISSN: 2873-1922

No.25- Autumn 2025

- Exploring the Possibility of Establishing Crimes Against Humanity from the Unilateral US Sanctions Against Iran
Homayoun Mafi, Morteza Pourazai
- Analysis of Blockchain Based Smart Contracts from the Perspective of the United Nations Convention on Contracts for the International Sales of Goods
Aria Ebrahimi, Sobhan Tayebi
- Artificial Intelligence and the Criminal Law System: An Analysis of Responsibilities and Implications
Hadi Jamshidi Far, Mehdi Jafarian, Roghayeh Jafarian
- Digital Transformation of Criminal Justice in the Light of Digital Justice: The Synergistic Function of Emerging Technologies
Seyed Alireza Mirkamali, Seyed Mostafa Hosseini Dastjerdi
- The Legal Status of Joint Inventions and the Extent of Ownership and Possession of the Inventors in Them
Saeed Molavi, Narjes Darbani Chelche
- Contractual Obligations in Cross-Border E-Commerce and the Challenges of Their Enforcement in International Arbitration with Emphasis on International Treaties
Ehsaneh Vosoughi Monfared, Mohammad Ali Kefaei Far
- An Analysis of the Involvement of Moral Theories in Criminal Law
Iraj Morvati, Saeid Ahmadi, Negin Bahadori Jahromi
- The Need to Criminalize the Possession of Miners in Iran (Comparative Study)
Mahdi Rajaiean, Shadi Chegini
- The Relationship between Human Dignity and the Goals of Punishments in Criminal Law
Amirhasan Abolhasani, Sattar Fakhræi, Zeinab Ghaderi
- Analyzing the Concept of Right to the Child in Imami Narrations: A Critique of the Concept of Custody in Jurisprudence and Family Law
Hojjatollah Dehghani
- Comprehensive Legal System of the National Iranian Oil Company (NIOC) SAHN; a Strategic Transformation in the Intelligent Legal Governance of Iran's Oil Industry
Sayyed Hojjatollah Alamolhoda, Mohammad Mahdi Asadi
- Basic Principles of Insurance and its Consequences on Intention to Cause Damage
Mohammad Kamali, Mohammadali Jahani, Hamidreza Salimi
- Analysis of the Causes of Delinquency Among Children and Adolescents in Iranian Criminal Law
Sayyed Ahmad Peyrovnaziri, Amirreza Mahmoudi
- Examining the Validity and Admissibility of Modern Communication Tools in the Process of Proving Crime in the Iranian Legal System
Alireza Bagheri Hassanabadi
- Criminal Liability of Notaries Public: Analysis of Legal Challenges and Preventive Solutions in the Iranian Registration System
Ayoub Rahimi
- The Concept of Public Interest in the Light of John Stuart Mill's Utilitarianism and Its Comparison with the Thought of Jeremy Bentham
Ahmadreza Soltanian
- Civil Liability for Robots and Artificial Intelligence: Legal Challenges and Solutions in the Age of New Technologies
Jeyran Ebrahimi
- Supportive Policymaking for Women's Victimization in the Family with an Emphasis on New Developments
Mahbobeh Talebi Rostami
- The Impact of Criminal Psychology on Committing Crimes in Iranian and French Law
Vahid Kioumars
- The Responsibility of States for Human Rights Violations by Private Security Companies on Foreign Missions
Mahdi Gharedaqi, Masoud Sarfarazi Saleh
- A Jurisprudential and Legal Study of the Condition for the Return of the Endowment to the Donor's Property
Habibolah Abdollah Poor, Hamidreza Namavar
- An Analysis of the Environmental Crimes of the United States of America and Israeli Aggression against the Islamic Republic of Iran
Javad Cheraghi
- Legal Analysis of the Role of Real Estate Consultants in Preserving Land Ownership Rights and Its Enforcement Challenges in Iran
Mohammad Ahmadi
- The International Criminal Courts Counteraction to the Spread of ISIS Crime
Javad Dashtian
- The Validity of the New York Convention in Iran's International Commercial Arbitration and the Arbitration Agreement with an Emphasis on the Commercial Concept
Ali Babapour Hamrahloo, Pouya Banihashem
- Ownership and Exploitation of Water in the Iranian Legal System
Ahmad Padidar, Yaser Sayyad Poor
- The Right to be Forgotten and its Effects on Contractual Relationships in Public Blockchains; a Comparative Analysis of Data Privacy in Iranian and European Law
Arefeh Ghasem Zadeh Dehabadi
- An Examination of the Legal Nature of Build-Lease-Transfer (BLT) Contract
Ali Zarei Jalalabadi
- The Role of the Lawyer in Preliminary Investigations in the Criminal Procedure Code
Alireza Deraei
- Identifying and Prioritizing Socio-Political Factors Affecting Begging in Zahedan
Mohammad Kamal Dadras
- Civil Liability of the State for Damages Caused by Delayed Proceedings
Ali Farahi
- The Impact of Government Economic Policies on Contractual Freedom in Private Markets
Radmehr Rahmani Golafshan
- A Historical Review of Criminalization of Armed Forces Crimes
Yasser Shakeri